

i želju za što hitnijim prijevodom na hrvatski jezik, da bi se svi zainteresirani lakše mogli upoznati s korisnim teološkim materijalom.

Nikola Dogan

Vladimir ZAGORAC, 1. *Kristova svećenička služba. Temeljni pojmovi bogoslužja. Povijest liturgije, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997., 318 str.;*

2. *Krist posvetitelj vremena. Liturgijska godina. Štovanje svetih. Časoslov, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1996., 293 str.;*

3. *Kristova otajstva. Sakramenti i blagoslovinе, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1998., 282 str.*

Nalazeći se pred ove tri knjige prof. dr. Zagorca, nalazimo se pred triptihom liturgike kojega za poznavatelje liturgijske znanosti neće biti teško iščitavati, ponajprije stoga što je u središtu sva tri naslova ovih knjiga osoba Isusa Krista. Time nećemo moći izbjeći autorovo polazište uronjeno u Koncilsku zbilju i definiciju liturgije iz konstitucije *Sacrosanctum Concilium 7*, gdje se liturgija smatra kao *Iesu Christi sacerdotalis muneris exercitatio*.

Kažem da je riječ o triptihu, jer je njegovo obilježje to da ga se može promatrati u cjelini, ali jednako tako i u zasebnosti pojedinih elemenata. Ustroj ovoga triptiha slijedi dinamiku predavanja liturgike na Katoličkom bogoslovnom fakultetu, te ga je moguće iščitavati kao niz koji tvori jednu cjelinu, ali on jednako tako pokazuje i svoju odvojivu samostalnost, dakako u mjeri neophodnosti hermeneutske međuza-

visnosti. Gledajući cjelinu ovoga trodjelnoga djela, uočavamo naznake ustroja jednoga liturgijskoga manuala, te time naglašavam kako su obrađena ili naznačena sva bitna pitanja liturgijske znanosti. Pisac kreće od temeljnih pojmova liturgije i kao polazište koristi »spasiteljsko djelovanje Božje prema nama« i »djelovanje u Crkvi«. Time je ugnijezdio liturgijski traktat u ono ozračje naglasaka koje liturgiji daje i Drugi vatikanski sabor.

U prvoj knjizi (koja je podijeljena u dva dijela, sa slijedećim poglavljima: Prvi dio: *Temeljni pojmovi bogoslužja: I. Bit i opseg liturgije; II. Bitne oznake liturgije; III. Odnos liturgije prema Objavi i naučavanju Crkve*; Drugi dio: *Povijest liturgije: I. Razdoblje početaka; II. Različiti obredi unutar kršćanstva; III. Pregled zapadnih obreda*) nalazimo nominalnu i stvarnu definiciju liturgije, dobivajući povijesni presjek shvaćanja liturgije sve do koordinata koje posebnu vrijednost daju povijesti spašenja i ostvarenju vazmenoga otajstva. Odatle se granaju i bitne oznake liturgije kao što je bogosredišnjost, kristosredišnjost i duhosredišnjost koje imaju svoj konačni smisao u eklezijalnomu Tijelu Kristovu. Antropološku dimenziju liturgije dr. Zagorac stavlja u tematike simboličnosti i prilagođenosti tjelesno-duhovnoj naravi čovjeka. Te oznake postaju polazištem i preduvjetom za promatranje odnosa liturgije prema Objavi i naučavanju Crkve, odnosno: već se na samom početku uočava podudarnost pristupa liturgici prema već spomenutom broju 7, *Sacrosanctum concilium* i to na razni trostrukosti glagola: *significare, efficere (sanctificationem hominis)* i *exercere (integer cultus publicus)*.

Uvjetovanost pojedinim predmetima na Fakultetu postaje opravdanjem pomalo neobičnoga poglavlja koje se odnosi na liturgijske obrasce i liturgijski prostor, što

pripada temeljnicama liturgike, ali bi se očekivao malo veći traktat o tim tematikama.

Profesor Zagorac, a to njegovi studenti jako dobro znaju, davao je i daje veliku važnost povijesti liturgije. Ona je jednako tako smještena u prvi dio triptiha, a u ovakvom ustroju tematika teologije hrama (I, 187–200) kao da je veza, prijelaz iz temeljnica u povijesnu razradbu. Klasični slijed obrade omogućuje čitateljima jednostavan i pregledni uvid u različitost obreda unutar kršćanstva, od onih istočnih do zapadnih, s temeljnim podacima i o zapadnim nerimskim liturgijama (galski, hispanski, keltski, ambrozijanski, afrički obred). Posebno mjesto, što je razumljivo, dobiva povijest rimske liturgije koja se ne rađa na temelju godina, već na temelju unutarliturgijskih događanja. Tako će jednim izgledati čudno, a drugima originalno čitanje Srednjega vijeka pomoću razvoja liturgijskih knjiga (od sakramentara, preko *ordines* do plenarnih liturgijskih knjiga). Povijesne okosnice dr. Zagorcu služe kao svjetionici za pokazivanje razloga i domašaja liturgijske reforme Drugoga vatikanskoga sabora. Taj se povijesni protek može zbiti u rečenicu kojom počinje opis teoloških temelja Konstitucije, naime »shvaćanje liturgije bitno ovisi o shvaćanju Crkve« (I/294).

Premda je autor svoj triptih zamislio kao prikaz u kojemu bi na drugom mjestu stajala knjiga o Kristovim otajstvima, sviđa mi se slijed kojim na drugo mjesto dolazi proučavanje liturgijske godine. Evo i razloga. Ako se produži traktat o liturgijskomu prostoru, a povijest liturgije postane jezičac na vagi koji pokazuje stanje i upozorava na devijacije, tada slijedi govor o liturgijskomu vremenu koji zatvara tu prostorno-vremensku uokvirenost u kojoj se slave otajstva. I dok se prof. Zagorac vodi logikom redovitih liturgijskih traktata

kada obrađuje liturgijsku godinu, u drugoj knjizi (koja je podijeljena u sedam poglavlja: *I. Teologija posvećenja vremena, prisutnost Kristovih otajstava u liturgijskim slavljenjima Crkve; II. Otajstvo Dana Gospodnjega; III. Vazmeni ciklus liturgijske godine; IV. Božićni ciklus liturgijske godine; V. Vrijeme 'kroz godinu'; VI. Štovanje Bl. Djevice Marije i svetih; VII. Časoslov*) nudi i jednu posebnost, a to je nastavak teoloških temeljnica u objašnjavanju pojmova kao što su *otajstvo, spomen, celebrare*. To su premise ne samo za liturgijska slavlja u odnosu na vrijeme, već i za bilo kakav pristup sakramentalnosti. Daka-ko da se bez tih okosnica ne razumije niti slijed razvoja tipično kršćanskih slavlja u vremenu, niti njihov odnos prema vremenu izvan kršćanskoga ozračja, a još manje judeo-kršćanska napetost u paralelama koje se mogu lako povući, ali teško opravdati do kraja. Teološko će čitanje primjetiti kako pisac, nakon usredišnjega nedjelje, polazi od Vazmenoga ciklusa liturgijske godine, a ne kronološkom logikom, koja bi logički trebala započeti s došašćem. Time se bitno određuje i kršćanski odnos prema vremenu. Kao druga os, Božićni ciklus ne ostaje manje obrađen, a na takve se stupove lako veže rebrasti svod, protegnut kroz godinu Gospodnjim slavljenjima, štovanjem Blažene Djevice Marije i svetaca. Kao kohezivna snaga kršćanskoga slavlja u vremenu javlja se Časoslov. Time se opravdava i naslov: *Krist – posvetitelj vremena*, jer je Krist ključ čitanja vremena za vjernike; on nije samo *kronokrator*, već postaje dimenzija koja vrijeme izdiže iznad *kronosa* i stavlja u red milosti, odnosno posvećenoga *kairosa*.

Treći dio triptiha (podijeljen u tri dijela i to prema poglavljima: Prvi dio: Otajstva pristupa kršćanstvu s uvodom koji obuhvaća povijest i tumačenje obreda inicijacije: *I. Sakrament krsta; II. Sakrament*

potvrde; III. Otajstvo euharistije; Drugi dio: IV. Sakrament pokore; V. Sakrament bolesničkoga pomazanja; VI. Sveti red; VII. Sakrament ženidbe; Treći dio: VIII. Liturgija kršćanske smrti; IX. Red posvete Crkve i oltara; X. Blagoslovi), onaj koji se odnosi na sakramente i blagoslovine, a koji se shvaća *liturgikom par excellence*, jer se bavi samim slavljenjima, onim što pripada liturgijskoj akciji *per ritus et preces*, ponovno je cjeloviti prikaz koji polazi od kršćanske inicijacije. Dobro je primijetiti kako je upravo to naslov, a ne radi se o umjetnoj razlomljenosti tri sakramenta, te pisac progovora o nutarnjemu jedinstvu tri sakramenta kao o nerazdruživu jedinstvu, te kao o preduvjetu za bilo kakvo razmišljanje o sakramentalnomu ustroju. Premda i autor mora biti dijete svojega vremena koje je Crkvi donijelo nejasnu sliku na razini praktičnoga življenja, on teološki jasno nudi vodilju svima koji žele i svoj pastoralni rad temeljiti na liturgičnosti crkvenoga života. Obradujući pojedine sakramente, pisac ih analizira i s povijesnoga i s teološkoga i s pastoralnoga gledišta, držeći se nutarnjega liturgijskoga ključa čitanja sakramenata, odnosno slijedeći ustroj i naznake liturgijskih knjiga.

S ove tri knjige široj se javnosti predstavlja teološki svijet i to u prostoru u kojemu će trajno trebati izgrađivati nositelje liturgijskoga odgoja. Nakon Kniewaldove pretkoncilske *Liturgike* (1937.) i prijevoda Adamova djela *Grundriss Liturgie* (Freiburg 1985. – Zadar 1993.), možemo reći, bez da govorimo o identičnosti, da se objavljivanjem predavanja dr. Zagorca ponovno budi želja da se u liturgijskom studiju pokušamo smjestiti na trag onih izdanja koja su danas najmjerodavniji udžbenici, kao što je *Anámnesis* u izdanju Papinskoga liturgijskoga instituta u Rimu ili izdanje s njemačkoga govornoga područja *Gottesdienst der Kirche. Handbuch der Li-*

turgiewissenschaft (Regensburg 1989ss) ili pak Martimortovo djelo *L'église en prière*, čiji temeljni ustroj možemo prepoznati u knjigama doktora Zagorca, budući da su s malim nijansama sva ta djela odjek Drugoga vatikanskoga sabora i konstitucije *Sacrosanctum concilium*.

Pred nama je oko devetsto stranica teksta, što danas rijetko može ponuditi neki od manuala koje je pisao jedan autor. Obično se takvi pothvati rade na razini suradnje više stručnjaka. Ta činjenica pokazuje ne samo dugogodišnje bavljenje problematikom i bogato predavalačko iskustvo, već i široko liturgijsko znanje profesora Zagorca koje se pokazuje bilo u ustroju pojedinih traktata, bilo u izboru materijala koji ne želi biti iscrpan, već indikativan, odnosno takav da se svaki tko pristupa problematici s jedne strane nalazi pred dostatnim informacijskim datostima, a s druge ga navodi na produbljanje. Osim biblijskih i patrističkih izvora, čitatelj će se susresti i s antropološkim temeljima i pitanjima, premda taj dio treba još dosta nadopune i filozofijskih zamašaja, te sa specifičnim liturgijskim tematikama u hrvatskim okolnostima. Opet naglašavam da to nipošto nisu iscrpni prikazi, već vodilje.

Knjige, a vjerujem da će im se tražiti i nedostaci, imaju one nedostatke koji se nužno susreću u izdavanju predavanja kao zasebnih knjiških jedinica. One su prije svega svjedoci predavanja, što ne govori samo o posebnomu, predavateljskom stilu jezika u mnogim dijelovima, već i o onim pozitivnim datostima po kojima će svi koji će htjeti dobiti uvid ujedno dobiti dojam neopterećenosti bilješka i protječnosti neprenaglašenoga problematiziranja. Tako će knjizi nedostajati ono što se od knjige kao znanstvenoga djela očekuje, ali će olakšati pristup svima kojima bi stroga znanstvenost bila zapreka. Odluka objav-

ljivanja zapisa s predavanja izložena je opasnosti nedosljednosti, neujednačenosti stila, prikaza koji ne odišu monolitnošću pilastara teološke vodilje, već širokom lepezom mišljenja i spektrom eklektičkih dimenzija. Nužnosti predavaonice, prerečene u slova jedne knjige, postaju ne mali broj puta *crux interpretum* osobnih stavova pisca. U knjigama će se ipak moći pratiti slijed i razmišljanje jednoga autora koji se služio djelima svojih suvremenika. Svaka-ko da će u knjigama od velike pomoći biti i literatura koja ponovno ne želi ponuditi potpuni prikaz, nego poglavito uporišne točke, a ponegdje i više od toga. Na mjestima se dobiva dojam 'zastalosti' u vremenu pisanja, te će se novi pomaci u liturgijskoj znanosti nametnuti kao imperativ za one koji bi možda željeli da je sve već rečeno. Knjige nisu napisane da bi umrle, već da bi živjele u novim knjigama. *Liber ex libris*. To općepoznato pravilo budi savjesti hrvatskim liturgičarima da sve više produbljuju liturgijsku tematiku koja će biti nadopuna tematikama manuala, a time će se iz jednoga vremena u drugo prebacivati naglasci i povezivati s ostalim teološkim disciplinama, ili možda susretati u krilu istih nazivnika, kao što je to danas slučaj komunikologije. I onaj pastoralni vid kojega će se tražiti ovdje je prisutan tek u općenitim naznakama, a ne u konkretizaciji. Liturgijska obnova treba zdrave korijene i svi koji će tražiti te korijene, ovdje ih mogu pronaći s obvezom da ih ne apsolutiziraju.

Ove su knjige neka vrsta glasa iz fakultetskih dvorana. U tom se smislu trebaju dodatno vrednovati ova izdanja, jer su na njima naraštaji koji danas pastoralno djeluju u Crkvi gradili svoj, odnosno crkveni svijet liturgije.

Ivan Šaško

Jure BRKAN, *Opće odredbe Zakonika kanonskoga prava*, Bogoslovna biblioteka, Knjiga 24, izd. Franjevačka teologija Makarska, Makarska 1997., 396 str.

Knjiga sadašnjeg provincijala Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja dra. Jure Brkana plod je ne samo višegodišnjeg proučavanja crkvenoga prava nego i iskustva koje je stekao nakon dvadeset godina poučavanja kanonskoga prava na Franjevačkoj teologiji u Makarskoj. Na hrvatskom jeziku, nažalost, ima malo crkveno-pravne literature pa je svako novo djelo dobrodošlo posebno za one koji se ne služe stranim jezicima. U spomenutom djelu Autor na cjeloviti način detaljno tumači I. knjigu *Zakonika kanonskoga prava* (ZKP) iz 1983. godine. U tumačenju odredbi Brkan se služi izvorima i dostupnom literaturom, a primjenjuje egzegetsko-pravnu metodu navodeći po redu naslove i pripadajuće kanone. On ističe da su *Opće odredbe* »temeljna načela ili opća pravila, apstraktne smjernice koje se primjenjuju u svrhu jednoobrazne primjene na neograničeni broj jednakih slučajeva u kanonskom pravnom poretku, u različitim oblicima prava« (str. 9). Treba naglasiti da »opće odredbe« nisu samo ključ za razumijevanje, tumačenje i primjenu ostalih knjiga *Zakonika* iz 1983. godine nego i za partikularna prava, statute, odluke koje proglašuje mjerodavna crkvena vlast.

Prva knjiga ZKP, koji vrijedi »samo za latinsku Crkvu« (kan. 1), nosi naslov u izvorniku *De normis generalibus* što je na hrvatski prevedeno *Opće odredbe* i sastoji se od 203 kanona. Brkan ponajprije navodi kanon, i to u službenom latinskom izvorniku te paralelno stavlja hrvatski prijevod kanona koji je izradila i objavila grupa stručnjaka 1988. i 1996.